

Három költő emberközelből

KOZOCSA SÁNDOR

1

Babits

Alig lehettem néhány hónapja a Széchényi Könyvtár „önkéntes”, fizetés nélküli gyakornoka, amikor egyik idősebb kollégámat, RÉDEY Tivadart megkértem, vezessen be BABITS Mihályhoz, mert tudtam, milyen nehéz bejutni a Reviczky utcai remetéhez.

Egy hétköznap késő délutánján ballagtam fel az ódon ház második emeletén levő lakásba. Csengetésemre maga a költő nyitott ajtót, s az előszobán és a lakás közepén levő ebédlőn keresztül vezetett a jobb oldali, legfelső helyiségbe, az elég szűk dolgozószobába. Az ajtóval szemben levő kb. öt méter hosszú falrészt a mennyezetig tele könyvespolcok takarták, a hazai és a világirodalom remekei, lexikonok és szótárak társaságában. A szobaajtó bal oldalán, az ablak mellett, hűséges kutyaként, fejedelmi rendetlenségben terpeszkedett — a nippekkel és egyéb csecsebecsékkel telerakott — íróasztal. Az ajtótól jobbra bordó bársony garnitúra. Miután a költő a villanyt felkattintotta, a széles sezlonon foglaltunk helyet, mégpedig úgy, hogy a jobbára ültetett.

Kissé lassan indult meg a beszélgetés. Elmondtam vele kapcsolatos első élményemet: 1921-ben, DANTE halálának hat évszázados fordulóján a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében, az éppen RÉDEY Tivadar által rendezett kiállításon, mint maturandus diák, először láttam meg SCHÖPFLIN Aladár, SZABÓ Lőrinc és TÖRÖK Sophie társaságában. Mosolyogva hallgatta, hogyan sodródtam a közelükbe, és lestem a kiállítással kapcsolatos minden szavukat, mint kinyilatkoztatást. Emlékeztettem, hogy az egyik tárló előtt, amelyikbe KAPOSÍ József művét, a *Dante Magyarországot* helyezték, a következő megjegyzést tette: „a legnagyobb magyar dantista”, míg SCHÖPFLIN egy másik tárlóban Dante-cikkének kéziratát mutogatta, azt mondván, hogy idegen íróról csak DANTÉról írt, nem teljesen így volt, mert SIENKIEWICZről és a provençal MISTRALról is cikkezett. Egyébként a húszéves SZABÓ Lőrinc majdnem olyan szerényen húzott a Babits—Schöpflin-sleppben, mint — még láthatatlanabban — jómagam...

Később szorongva elővettem a *Bácskai Élet* nemrég megjelent számát, és igen félénken kértem, olvassa el *Elégiam*at.

— Csinos! — csak ennyit mondott rá, de láttam rajta, nem sokra értékeli.

Már éppen felkelőben voltunk, amikor BABITS átszólt — a középső szobában tevő-vevő — feleségéhez:

— Jöjjön csak, hadd mutassam be a doktor úrnak! — mire én zavarba jöttem, hiszen — a szokástól eltérően — a nőt mutatja be nekem. Megjelent TÖRÖK

Sophie, seszínű haja, krétafehér arca, furcsa lénye a különö hatását keltette bennem. Kezet csókoltam, míg BABITS zavaromat látva, mulatott kölesönös fél-szegségünkön, amit úgy akart elűtni, hogy íróasztalának egyik fiókjából exlibris-lapocskát szedett elő.

— Emléki! — és átnyújtotta.

Nemsokára a folyosón találtam magam, még utánam szolt:

— Üdvözlöm Rédey urat!

2

Kassák

A Tettnek és a Mának már gyermekfővel olvasója lettem, mint általában azok a serdülő ifjak, akik szellemi érettségük előtt a szokatlant, az extrát, egyszóval a „más”-t keresik. Ezekben az éveimben, szülővárosomban néhány munkás-ifjúval való gyakoribb kapcsolataim korszakában, alig 15 éves fejjel írtam első kísérleteim egyikét a „tudományosszocializmus”-ról. Tíz évvel később a véletlen Drezdában ismét összehozott velük, amikor is csodálkozva emlegették, hogy „te akkor miket nem láttál és írtál meg!” Érdekesnek tartom azt is feljegyezni, hogy ADYT valamivel később értettem és élveztem, mint az aktivistákat.

1937-ben KÓHALMI Béla engem is felszólított, hogy *Az új Könyvek Könyvé-*ben nyilatkozzam olvasmány-élményeimről, ekkor és ezen az igen magas szín-nalú szellemi ankéten jelentettem ki: „élvezni tudtam a magyar líra gazdag orkeszterének minden szép és értékes versét APÁTI Ferenc *Feddőenekétől* KASSÁK Lajos *Mesteremberekéig*”. Még ugyanebben az évben a *Katolikus Szemlében* az *Akik eltévedtek* c. regénnyel kapcsolatban megjegyeztem: „a magyar szocialista szépirodalomnak KASSÁK Lajos a legkiemelkedőbb egyénisége. Változatos iro-dalmi múltra tekinthet vissza. Ő honosította meg a világháború alatt nálunk az „aktivista” irodalmat... Szocialista szemléletű alkotásaiban... biztos kézzel rajzolja a magyar ipari munkásság életét és mai helyzetét. Különösen *A telep-*ben és a *Munkanélküliekben* találó ez a korrajza. Önéletrajzában, az *Egy ember*

Kezocsa Ándornak
ünneli tettel:
Kassák Lajos.

Tihanyi Lajos Kassák-portréja

életében sok rokonszenves vonást őrzött meg magáról, s főleg bámulatos őszinteségét csodáljuk . . . A fiatalság, különösen az állástalan diplomások problémájára is — többnyire a párbeszéd során — rámutat, amikor nála szokatlan nosztalgiával állapítja meg jövőjükéről: „holnapután arra sem lesz módjuk, hogy egy keresztben álló szalmaszálát félretegyenek az útból. Holnapután jön a magárahagyatottság és a céltalanság. Hogy lehetne annak jövője, akinek jelenje sincsen?” . . . KASSÁK a munkásromantikát kreálja: minden nemes és szép, ami ebből az osztályból kerül ki . . .” A tárgyilagos hangú kritika eredményeként néhány hónap múlva betoppant KASSÁK következő könyve, az *Ajándék az asszonynak*, a címlap előtti Tihanyi-portré alá írt ajánlással kísérve: „Kozocsa Sándornak tisztelettel Kassák Lajos”.

A következő évben ugyancsak a *Katolikus Szemlében* az *Anyám* címére könyvet ismerttettem: „18 levelet gyűjtött össze KASSÁK, a munkás költő, melyeket képzelt anyjához, Mutterkához írt. Mutterka Moszkvában él . . . neki küldözgeti leveleit a mát foglalkoztató társadalmi, irodalmi és egyéb szociális kérdésekről . . .”

Ettől kezdve megindult KASSÁK könyveinek egyre melegebb hangú ajánlásával ékes tiszteletpéldány-sorozata, különösen attól az időtől kezdve, amikor az *Irodalomtörténet* folyóirat szerkesztését átvettem.

1942: a *Hídépítő*kben — „Kozocsa Sándornak tiszteletem jeléül Kassák Lajos”; és még ugyanabban az évben az alábbi sorok kíséretében egy névjegykártyán küldte a *Vallomás tizenöt művészről* c., saját kiadásában megjelent könyvét: „Igen tisztelt Uram, átadom az említett könyvet és örülnék, ha megnyerné tetszését. Nagyon hálás lennék érte, ha azt a lapszámot, amelyben esetleg kritika jelenik meg — címemre elküldené szíveskedne. Igaz tisztelettel Kassák Lajos”.

1945: az *Összegyűjtött Verseiben* „Kozocsa Sándor szerkesztő úrnak tisztelettel Kassák Lajos”.

1948: a *Mögötte áll az angyalban* „Kozocsa Sándornak tisztelettel Kassák Lajos”.

KASSÁK Lajossal személyesen mindössze három alkalommal találkoztam: egyszer 1945 előtt az *Új Idők* szerkesztőségében, majd újra közvetlenül a felszabadulás után, amikor a Nádor utcában (arra már nem emlékszem, hogy melyik szerkesztőségben vagy ehhez hasonló irodában) kerestem fel, tanácsot kérni tőle, hogy Kassák-gyűjteményem egyetlen, akkor még hiányzó darabját, az *Álláspontot* hol szerezhetném meg. Eléggé hűvösen fogadott, de megvallotta, hogy a keresett füzet még a saját könyvtárában sincs meg.

1965-ben a lőveni egyetem meghívására beszámoltam az utolsó húsz esztendő lírai terméséről: előadásomban róla a következőképpen emlékeztem meg: „Kassák költészete formailag nem változott lényegesen . . . A költőt állandó lelki kételyek kínozzák: „nagy titka az útnak, barátom, hol az eleje, hol a vége” (*Gáspár Endre emlékének*). Hangja átforrósodik, ha kortársairól vall. Amikor *Honegger zenéjét hallgatom* c. versében felszárnyal fantáziájában Jeanne d’Arc szűzi arca, látomását így énekli meg:

ó tündöklő csillag
fehér liliomszál
burgundiai testvéreid áldozata lettél
a szentséges máglyán
ezerszer meggyalázva
ezerszer megdicsőülten”.

Kévéssel azután, hogy külföldi utamról hazatértem, a Párizsban megjelenő *Magyar Műhely* szépirodalmi és kritikai folyóirat szerkesztősége KASSÁK műveinek bibliográfiáját kérte tőlem. Amikor a könyvészettel elkészültem, a kéziratot megmutattam neki; semmi hiányt nem talált benne, és az úgy is jelent meg. Kassák ekkor már közvetlenül fogadott: dolgozószobájában ültünk le. Feketekávé mellett próbáltam vallatni életéről és munkásságáról, valamint a kettőt egybehangoló művészi hitvallásáról. Ezen a másfélórás beszélgetésen sok izgalmas, kisebb-nagyobb műhelytitkot árult el alkotó tevékenységéről, arról, hogyan szokott dolgozni: ekkor említette, hogy főleg a kora reggeli „órák”-ban jön az ihlet „perce”, de szólt nemrég megjelent Cendrars-fordításainak (*Húsvét New Yorkban*) keletkezéséről, valamint költői és képzőművészeti ihletének egymást támogató érdekességeiről is. Ennek a közvetlen hangulatban fogant találkozásnak emlékéül kaptam tőle *A tölgyfa leveleit* a következő ajánlással: „Kozocsa Sándornak irodalmam barátjának jó emlékezővel Kassák Lajos 1965 VI/8”, ez a legutóbbi — talán — a legkedvesebb.

3

Oláh Gábor

Személyesen nem ismertem, soha sem hozott velem össze sorsom. Csupán távolról tiszteltem és szerettem elnyomott, magányban élő költészetét. Egyébként mindig erős hajlamom volt arra, hogy az általam elnyomottnak érzett költők és írók műveit fokozottabb érdeklődéssel és odaadással tanulmányozzam. Így volt ebben a korszakban kedvelt költőm: JUHÁSZ Gyula, HARSÁNYI Kálmán és OLÁH Gábor. Jellemzően vetette papírra — ADYval kapcsolatban — egyik kortársam, hogy az „elnyomottat, a hivatalos irodalom megvetettjét láttam benne, s csak természetes, hogy hasonló sorsúakat olvastam eleinte a régebbi magyar irodalomból is” (TOLNAI Gábor).

Amikor OLÁH Gábor *Válogatott verseinek* első teljesebb gyűjteménye 1928-ban a debreceni Csokonai-Könyvtárban megjelent, a Petőfi Társaság lapjában, a *Magyar Világban* írtam a könyvről, de szorosabb kapcsolatba csak a harmincas évek elején kerültem vele: a Fővárosi Népművelési Bizottság rendezésében, az akkori „új” magyar irodalomról vállaltam előadássorozatot, amire alábbi, okt. 25-én kelt levele céloz. Természetesen OLÁH Gáborról is beszélni akartam, ezért levélben kerestem meg és kértem tőle anyagot, főleg pedig azt, hogy *Panoráma* című, éppen akkor egyik inkriminált verse miatt az ügyészség által lefoglalt, s ezáltal a botrányok középpontjába került könyvéből küldjön példányt. Levelemben utaltam néhány évvel előbbi kritikámra, melyet válaszában azonnal elkért, és ezzel megindult levelezésünk, amiből csak az alábbi három maradt meg:

Mélyen tisztelt Uram,

két könyvemmet: a *Költők és Írók*-at és a *Panorámát* a mai napon elküldöm címére. — Nagyon köszönöm, hogy írói munkásságom érdekli s már régebben is foglalkozott velem. Sajna, a *Magyar Világ* említett (1929-i) 5. számát nem láttam, s így az Ön cikke ismeretlen előttem. — En ezt nehezen tudnám ma már megkeríteni; nem volna meg Önnek? Elolvashám és visszaküldeném. Természetesen ezt csak abban az esetben gondolnám, ha Önnek semmi fáradozást, utánajárást nem jelentene.

Mély tisztelettel vagyok kész híve:

Debrecen, 1933. október 16.

Oláh Gábor

Mélyen tisztelt Uram!

Köszönettel küldöm vissza a *Magyar Világ*-nak azt a számát, amelyben szíves volt foglalkozni verseimmel.

Kritikája nagyon szép, mert nagyon igaz. Ilyen kis helyen alig lehetne többet mondani. Nagyon kíváncsi vagyok előadására — kár, hogy rádión nem lehet hallgatni. De biztosan meg fog jelenni valahol: úgy-e, akkor lesz szíves azt is eljuttatni hozzám? — A *Panoráma* kötetem azért is érdekes, mert benne megvan eddigi versköltészetemnek mind a három rétege.

Nagyon jól esik az ilyen komoly velem való foglalkozás. Sajnos, a magyar kritika eddig nem nagyon érdeklődött irántam. Németh László és Ön az, aki összefoglaló képet nyújtott eddig rólam. (Nem számítva pár debreceni jóakaróm munkáját.)

Kérem, tartson meg ezután is megtisztelő jóindulatában.

Debrecen, 1933. okt. 25.

Igaz tisztelettel:
Oláh Gábor

Mélyen tisztelt Uram!

Amit csak tudtam, összeszedtem a régibb könyveim közül és a mai postával elküldöm az Ön nevére. Tessék egészséggel használni.

A *Költők és Írók*-ról nem írtak az Irod. Közl.-ben; ha szíves lesz ismertetni: nagyon hálásan köszönöm. Úgyszintén a Napkeletbe szándékozt kritikát is.

Előadásorozatának a rólam szóló részét tisztelettel kérem majd, ha elkészül. Ezután megkülönböztetett érdeklődéssel figyelem és követem az Ön munkásságát, mert az az egy cikke is, amit rólam írt, olyan komoly kritikusként, esztétikusnak tünteti föl, hogy kár volna egyszerűen átlépni rajta. Sokfélet írtam: azért is érdemes velük foglalkozni, hogy az ember meglássa és kimutassa bennük az egységet. Bízom az Ön kitűnő szemében, érzékében és ítélőerejében, boldogan vetem alá magam boncoló késének.

Írása (kézirása) fiatal emberre mutat; gondolkozása pedig érett főre. Ha a kettőt összehasonlítom: 35 életév jön ki. Lehet, tévedtem.

Debrecen, 1933. október 28.

Igaz tisztelője:
Oláh Gábor

A küldött tiszteletpéldányok: *Isten kémje* (Debrecen 1929), *Költők és Írók* (Debrecen 1932), *Panoráma* (Debrecen 1933): mindhárom a következő ajánlással: „*Dr. Kozocsa Sándor úrnak tisztelettel 1933 Oláh Gábor*”.

Az elsőhöz fűzött *Néhány szóban jellemző vallomása*: „sokan szeretnének már eltemetni negyedszázados dicstelenségem koporsójába, mert nem az lett belőlem, amit ők gondoltak, vagy akartak... De vannak olyanok is, akik félnék tőlem, mert úgy sejtik: még mindig tartok valamit ütőkártyának... Azok a költők, akikkel együtt indultam 1900 elején: nem igen hederítenek rám, pedig egyiknek-másiknak Keresztelő Jánosa voltam... Adyban volt kíváncsiság, szerette tudni: mit csinál ez, mit akar az? Az élők: ma már elszigetelődött hatalmak (éppúgy, mint én!) BABITS mindenkitől fél, hogy megelőzi. Versenyköltő... KOSZTOLÁNYINál egy kis póz mindig elkél... s papíron tervezi meg halhatatlansága óriás ércornyát... A kis JUHÁSZ Gyulát mindig szerettem: van benne valami kedvesen gyermekes... TÓTH Árpád kibukott a sorból, pedig még élnie kellett volna, mert nem írta meg élete főművét: a magyar Anyéigint... HARSÁNYI Kálmán is elhullott a kínok mezején, de halála után is gyönyörűen zúg tuba mirabilis-e”.

A *Költők és Írók*nak Goethetől szabadon fordított találó mottója szerint:

„A kommentálás szép dolog,
Én attól sohse fádom:
Mit ki nem magyarázhatok,
Azt belemagyarázom”.

Ugyanennek a könyvnek 177. lapján, a *Babits Mihály 25 éve* c. tanulmányának írónnal általa aláhúzott egyik mondata így hangzik: „VÖRÖSMARTY óta nem volt olyan művésze a magyar nyelvnek és formának, mint ő”.

Valami a *Panoráma* történetéhez: a tőle kapott példányban a 145—148. lapig terjedő levél kivágva és a csonk-részre OLÁH Gábor írónnal rájegyezte: „Az ügyészség vágatott ki két levelet”. A kifogásolt — „egy kétes hírű primadonáról szóló” — vers — *A visszaperdült bumeráng* — előbb a *Debrecen* napilapban jelent meg 1933. július 3-án.

Érdemesnek tartok valamit idézni NÉMETH Lászlónak a levélben említett „összefoglaló képé”-ből:

„Eleven szellem, akit egy elpusztíthatatlan gyermekség sodor. Apostoljelölt, aki osztálya igazát dörgöli a kor hatalmasainak az orra alá. Pillangó lélek. Pillangó, noha Debrecenbe gubózott báb maradt. Hogy miért? Kínálkoznak külső okok, emlegethetnök a magyar fátumot, amely véghetetlen lepel voltában annyi belső sebet eltakar” (*Protestáns Szemle*. 1927. 631. l.).

Levelében emlegetett előadásom szövegéből mégcsak mondatok sem maradtak fenn: esszenciája *Kis magyar irodalomtörténetem* kéziratban maradt huszadik századi részének szövegébe olvadt.

A *Magyar Műza* folyóirat 1943 májusi számában foglaltam össze vele kapcsolatos mondanivalóimat: „OLÁH Gábor par excellence lírai tehetség. Ez a lírai adottság életének változatos vonalán is nyomot hagyott. A debreceni bérkocsis és a kenyérsütő asszony gyermeke sohasem érezte magát kényelmesen az ún. társaságban. Csak íróbarátai és hősi szerelmei vonzották . . . Többször megfordult külföldön, különösen Párizsban érezte jól magát, ahol ADYt is meglátogatta. Mint poéta 1902-ben abban a debreceni baráti körben tűnt fel, amely *Bokréta* címmel költeményfüzért adott ki, s melynek . . . éppen OLÁH Gábor volt a lelkesítő szelleme . . . VAJDA János negatív érzékisége OLÁH Gábor lírájában örjön-géssé csúcsosodik, mely gyötrelmek között asszonyokat varázsol ablaka és szeme elé, azonban csalódva kesergi, hogy a „rózsatestű isten” csak „álmofátyol” volt, s valóság nélkül oszlik el a „kísértő csoport” . . . OLÁH Gábor nemzete irodalmának egyik legnagyobb adakozója. Eredeti és fordított műveinek egész légiója van. Még halála után is adott nemzetének. A napokban jelent meg Triesztben az ő fordításában D’ANNUNZIO monumentális verskoszorúja, az *Alkyone*”. (Ez a tanulmányom egyébként teljes terjedelmében még ugyanabban az évben Milanóban olasz nyelven is megjelent a *Rasegna Danubianában*.)

A költő halála után, egyik sokat levelező közös professzor barátunk, PAP Károly ajándékozott meg *Jávorka király* c. kéziratban maradt verses mesedrá-májának 1921-ben keletkezett eredeti fogalmazványával, amely mű az OLÁH Gábor-vers fejlődése szempontjából jelentős; a játékból idézek:

„Aranyhajú ifjú, nézz reám:
Én vagyok Páris, a Szerelem,
Tőlem tanul csókot a leány;
Reszket a fiú, ha ölelem.
Napsugárral áttört sátorom
Szajna parton vár —

Ha karommal nyakad átfonom:
Nem sírsz vissza már!
Jer velem, jer velem, jer velem!
Én vagyok Páris, a Szerelem!
Ha csókom ajkadra csókolom:
Nem vágyl te vissza, angyalom!”

Trois poètes vus de près

S. KOZOCSA

Je n'étais le gagiste de la Bibliothèque Nationale Széchényi qu'il y a trois mois au moment où un de mes collègues m'a mis en rapport avec le poète que j'aimais beaucoup à l'époque: avec Mihály BABITS. Je suis allé le voir dans son appartement un après-midi de la semaine, il m'a conduit dans son bureau. La conversation commença un peu difficilement. Je racontai ma première expérience que je l'aie vu de près: c'était dans la salle d'honneur du Musée; à l'exposition organisée en l'honneur de DANTE. Ensuite je lui montrai ma poésie *Elégia* (Elégie). Plus tard il m'a mis en contact avec sa femme, Sophie TÖRÖK, plus exactement il me l'a présentée.

Mes rapports littéraires avec Lajos KASSÁK me semblent plus intéressants. Ses poésies m'intéressaient dès mon enfance. Un jour j'ai recensé un de ses livres, après quoi il m'a fait la surprise d'un exemplaire de son livre *Ajándék az asszonyoknak* (Cadeau pour la femme) qu'il m'a dédié sous son portrait par Lajos TIHANYI. Nos rapports durèrent dès ce moment jusqu'à sa mort. J'ai reçu une série de spécimens où le ton de la dédicace devenait de plus en plus chaleureux. J'ai publié une bibliographie sur KASSÁK, dans la revue *Magyar Műhely*, à Paris, qui lui a fait plaisir; il m'a envoyé *A tölgyfa levelei* (Les feuilles du chêne) „avec mes meilleurs souvenirs pour l'ami de ma littérature”.

Je n'ai pas connu personnellement Gábor OLÁH, mais je l'estimais beaucoup, parce que j'aimais sa poésie solitaire et opprimée. Je ne me suis mis en rapport avec lui qu'au début des années de trente. Je me suis chargé d'une conférence sur la nouvelle littérature hongroise d'alors. Je lui ai écrit une lettre où je demandais des matériaux. C'est à partir de ce moment que notre correspondance commença, il ne m'en reste que trois lettres. Je lui ai envoyé mon article de 1928 ce qui devait inspirer sa sympathie, parce qu'il m'a répondu le 25 octobre 1933: „ce n'est que László NÉMETH et vous qui donnent sur moi un tableau de synthèse”.